

B İ B L İ Y O G R A F Y A

V. MINORSKY, *The Chester Beatty Library, A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures, with an Introduction by the late J. V. S. Wilkinson*, Dublin 1958.

Bay Chester Beatty'nin sahibi bulunduğu minyatürlü Türk yazmalarının Prof. V. Minorsky tarafından hazırlanmış olan bu kataloğu, Osmanlı-Türk minyatürü hakkında müteveffa J. V. S. Wilkinson'un yazmış olduğu bir "Giriş" ile adı geçen zatin yazma ve minyatür koleksiyonları hakkında hazırlanmış olan katalogların ikincisi olarak yayınlanmış bulunmaktadır. Bilindiği üzere bunlardan Türk-Moğol devrine ait olan birincisi 1936'da basılmıştı. İran'a ait olacak üçüncü cildin de hazırlanmakta olduğu bildirilmektedir. Minyatürlü 93 yazma eserin tanıtılmış bulunduğu bu katalogda Bay Chester Beatty de kısa bir önsöz yazmıştır. Bu önsözü tanıtılan yazmaların listesi ile levhalar tablosu takip etmektedir. Daha sonra II. Mehmed'den II. Abdülhamid'e kadar Osmanlı padişahlarının bir listesi ile hüküm sürdükleri yıllar verilmektedir. Tanıtılan eserlerin en eski tarihli olanları XV. yüzyıla ait bulunmaları ve en muahhar eserin de 1903 tarihini taşıması dolayısıyla adı geçen listenin eklenmesine lüzum görülmüş olsa gerektir. S. XIX'dan itibaren ise J. V. S. Wilkinson'un Osmanlı Türk minyatür sanatı ve katalogta tanıtılan minyatürler hakkındaki girişi başlamaktadır. Müteveffa Wilkinson, sözlerine Farsça yazıldığı halde Türk sanatının, buna karşılık yazıları Türkçe olduğu halde İran san'atının örneği durumunda olan eserler bulunduğunu işaret ile başlamakta, konunun bu bakımdan arzettiği güçlüğü dikkati çekmekte, bundan sonra da "Türkler dünyanın san'atkâr milletleri arasında yer almamış bulunmakla beraber, bu onların estetik duygulardan yoksun bulunduğu mânasına gelmez" diyerek Türk minyatür sanatının açıklanmasına girişmektedir. Bu maksatla kaleme alınmış olan sözler, gerçekte bir ilgisi olmayıp batı dünyasında çok söylenmiş bulunan indî görüşlerin bir tekrarından ibarettir. Wilkinson'a göre, gerek Osmanlı-Türk ve gerekse Hind-Moğol minyatür san'atları İran sanatı örneklerinden yapılan kopyelerle bu sanatın, adı geçen yabancı ülkelerde geliştirilmeye çalışılması teşebbüslerinden ibarettirler. Öyleki hususiyle Osmanlı san'atı, esas itibarıyla İran san'atının bir eyâlet çeşidinden başka bir şey değildir. Üstelik asıl İran san'atının inceliğinden de mahrum olan bu İran san'atının taşralı örneği (!?), bu hususiyetleriyle XIX. yüzyıla kadar devam etmiş gitmiştir. Wilkinson bundan sonra bu mesnetsiz sözlerini, âdeta yalanlamak istercesine, Türk minyatürünün özelliklerinden bahsetmektedir. Doğru olarak söylediği üzere, Türk san'atkârları, deniz savaşlarını mükemmel bir şekilde tersim etmişlerdir. İran san'atında ise böyle bir hal görülmemektedir. Diğer taraftan Türk kitap resimlerinde bir özellik olarak coğrafi konuların, yarı resim, yarı plân halinde savaş ve kuşatma resimleriyle bina resimlerinin yer aldığı görülmektedir. Türk paletinde kuvvetli renkler ve koyu tonlar daima tercih edilmişlerdir. Tezhip de ise, Türkler, tamamiyle orijinal eserler yaratmışlardır. Türk san'atı hakkında böyle doğru sözler de söyleyen Wilkinson, söylediği bu özellikleri Türk san'atına fazla bulmuş olacak ki, bundan sonra hiç de yeri

değilken hemen “ama İranlı örnekler asla gözden uzak tutulmaz” deyivermek lüzümünü hissetmiştir. Böylece müteveffa üstadın nasıl tezatlar içinde bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu bakımdan onun aşağıdaki sözleri de ilgi vericidir: Türkler, yazıya da büyük önem vermişler, Arap yazısının dekoratif değerini onlar ortaya koymuşlardır. Ebrûlu (Hâreli) kâğıd, bir Türk icadıdır. Bu sözlerden sonra şimdi bir de üstadın hükmüne bakalım: “Türkler, kitap sanatını en yüksek derecesine değilse de, gene de yüksek bir dereceye çıkarmışlardır”. Bu satırları yazarken müteveffa üstadın nasıl bir ruh hali içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Üstad, incelediği eserlerin sanat değeri karşısında gerçeği anlatmaya başlamakta ancak bunları Türklere maletmek hususunda nedense güçlük çekmekte, bu sebeple de bu eserlere yerli yersiz bir İranlı menşeyi bulmaya çalışmaktadır. Şah Kulu ve Veli Can gibi san’atkarların Tebriz’den İstanbul’a gelmiş bulunmaları, onun bu konudaki iddialarını destekler gibi görünmektedir. Ancak esas itibariyle Safeviler devrine kadar “İran San’atı” deyimi ile ne kasdedildiğinin, bunu kullananlar tarafından ciddi bir şekilde açıklanması gereken önemli bir mesele olması hali bir yana, değil o zamanlardaki Tebriz’in, hattâ bugünkü Tebriz ve civarının etnik durum itibariyle İran ve İranlılıkla ilgisinin İran’ın siyasi hâkimiyeti altında bulunmaktan ibaret olduğunu, diyelim ki, Wilkinson bilmiyor, bu hususları şüphesiz çok iyi bilen Prof. V. Minorsky’nin onu bu konularda ikaz etmemiş olmasını anlamak cidden güçtür. Türk san’atının aleyhine olarak bu şekilde rahatça hükümler veren bir araştırmacının, bir vesile ile adını andığı Nakkaş Osman’ın sanatı üzerinde durmayı ise, herhalde iyi bir niyetin ifadesi olmasa gerektir.

Osmanlı-Türk minyatür sanatı hakkındaki bu “Giriş”ten sonra, 93 yazma eseri içine alan katalogun takdimi mahiyetinde Prof. V. Minorsky’nin bir önsözü bulunmaktadır. Burada söylendiği üzere, bu eserlerden üçü Farsça, ikisi Arapçadır. Diğer eserler tamamıyla Türkçedir. Ancak bunların da, üçü Çağatay, ikisi Azerî lehçesi ile yazılmıştır. Bundan sonra kronolojik bir şekilde en erken tarihli olandan başlanarak yazmaların tavsifi yapılmakta, yazarlar ve diğer nüshalar hakkında bilgi verilmektedir. Katalogta bulunan eserler arasında hususiyetle Sayyid Loğmân’ın *Sulaymân-nâma* ve *Zubdat al-Tawârîh* adlı iki eseri ile yazarın bazı ilâvelerini de muhtevî olan Nau’i-zâde’nin Taşköprü-zâde’nin *Şakâ’ik*’ine zeyli, *Al-Sab’ al-Sayyâr* adlı Kırım tarihini doğru ve tam bir nüshası, Anadolu Türkçesinin ilk örneklerinden biri olan Darîr’in 790/1388 yılında yazmış olduğu *Siyar-i Nabî* adlı eseri ile Akkoyunlular zamanında yazılmış nadir eserlerden biri olan Hidâyât’ın *Divân*’ı ve Osmanlı-Türk edebiyatının ilk örneklerinden Âşık Paşa’nın *Garîb-nâma*, Âhmadî’nin *İskandar-nâma*, Bursalı Üzûn Firdavî’nin *Sulaymân-nâma*, Hamd Allah Çalabî’nin *Yusuf va Zülayhâ*’sını zikredebiliriz. Biz, bu vesile ile Üzûn Firdavî’nin eserine ait, bu katalogta kaydedilmemiş olduğunu gördüğümüz nüshaların TSMK’nde bulunduğunu işaretleyerek (bak. Hazine kısmı, No. 1520-1537), bir iki müphem noktanın aydınlatılmasına imkân verdiğini tahmin ettiğimiz için kısaca Sayyid Loğmân’ın *Sulaymân-nâma* ve *Zubdat al-Tawârîh* adlı eserleri üzerinde duracağız. Bilindiği üzere Osmanlılar devrinde *vak’anüvislik*’in ihdasından önce bu hizmet, *şehnameciler* tarafından yerine getirilmekte idi. Fatih devrinde ihdas edildiği anlaşılan *şehnamecilik*, *vak’anüvislik* gibi resmî bir memuriyetti. Sayyid Loğmân’ın bu görevde bulunması, (977/1569-1005/1596) yılları

arasına rastlamaktadır (bak. Loğmān, *Hunar-nāma*, II, varak 12b, TSMK, Hazine 1524). Halbuki Loğmān, *Salim-nāma* adlı eserinde ise bu tarihi 976 olarak kaydetmiştir. Necib Asım, bu durumu, 976'da onun şehnameci Eflâtun'a yardımcı olarak, 977 yılında da bu yıl ölmüş olan Eflâtun'un yerine asaleten tâyin edilmiş olabileceği şeklinde açıklanmış bulunmaktadır (bak. *Osmanlı Tarihüvisleri ve Müverrihleri*, TOEM, sayı 7-12, s. 430, not 1). F. Babinger (*G.O.W.*, s. 164-167) ve ondan naklen V. Minorsky (p. 19), bu tâyini 976 olarak kabul etmişlerdir. Prof. V. Minorsky, bu katalogta tanıttığı Loğmān'ın *Sulaymān-nāma* (*Tatimma-i Ahvāl-i Şahinşah-i huld-âşiyân Sultân Sulaymān Hân...*) adlı eseri hakkında bilgi verirken, onun Kanunî devri tarihi ile müteaddit defalar uğraştığına işaretle Ord. Prof. Babinger'den naklen 985/1577 de *Hunar-nāma*'ye başladığını, 992/1584 yılında Osmanlı sultanları hakkındaki *Mucmal al-Ṭumar* adlı telifini, 999/1590 tarihinde de *Şahnāma-i Al-i 'Osmān* adındaki eserini tamamlamış olduğunu söylemektedir. Loğmān kendisi, birinci cildi Oğman'dan Yavuz Selim'e kadar gelen (bak. TSMK, Hazine 1523), ikinci cildi de Kanunî devri üzerinde duran (bak. TSMK, Hazine 1524) *Hunar-nāma* adlı eserinin ikinci cildinin baş tarafında eserleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“...ve bazı Türkî neşr-i tawārîh ve *Risāla-i Alât al-Raşadiyya* ve *Risāla-i Şamâil al-Salâtin al-'Osmâniyya* ve *Tomâr-ı Nasabnāma-i Humâyûn* ve *Hāmsa* mukabelesinde *Maḥzan al-Asrâr* bahrinde *Lam'at al-Anwâr*'dan bir mikdar ve Mehmed 'Uşşar'ın *Mihr u Muştari* tercümesi... Âdemden âhîr-i ahd-i padişah-ı cennetmekân Sultân Süleymân Hân 'aleyhi'r-rahme ve'l-gufranadek *şahnāma tarzı ile* bahr-i mütekaribde beş cild ki *Salaf-nāma* ve *Ḥalaf-nāma* ve *Mu'aşır-nāma* ve *Möğöl-nāma* ve andan cenk-i Konya-i şehriyar huld-âşiyân Sultân Sallm Hân anarallahu burhanahu için bir cild *Zāfar-nāma* ve andan sonra cülûs-ı 'aliyyelerinden nihayet-i ahd-i şeriferinedek... *Salimşāh-nāma* deyu nazm ve tesvid kılınmıştır... ba'dehu (Sultan Murad Hân) hazretlerinin cülûs-ı hümâyûn sa'adet makrunlarından dahi ma-vaka' hâlâtı birkaç bin beyitle nazm ve mecmu'una *Şahinşāh-nāma* deyu tesmiye kilunup... ve *Şahinşāh-nāma-i hümâyûnun tetimmesi* tekmil olunmaktan gayri işbu kitab-ı *Hunar-nāma* ki...” (bak. *Hunar-nāma*, II, varak 11a-12b).

Böylece görülüyor ki Loğmān, tarihe ait iki cild halindeki *Hunar-nāma* adlı eserinden başka, bu eserin ikinci cildinin başında bu konudaki diğer eserlerinin adlarını da sıralamış bulunmaktadır. (Loğmān bahsini yazarken Bursalı M. Tahir'in de *Hunar-nāma*'nın ikinci cildini okumuş olduğu anlaşılmaktadır. Bak. *Osmanlı Müellifleri*, III, 135, 136; aynı zamanda bak. Ahmed Tevhid, *Hunar-nāma*, TOEM, I, 103-111). Biz burada bir ilâve ve bir tahminde bulunmak istiyoruz: TSMK'nde (Hazine 1517) varak I b'sinde bulunan zahriye içinde *Şahnāma-i Al-i 'Osmān*'ın beşinci cildi olduğu belirtilen Farsça manzum minyatürlü bir eser bulunmaktadır. 617 varaklık büyük bir cild halindeki bu eserde 926/1520 den 965/1557 yılına kadarki Kanunî devri olayları *şehnāma tarzında* kaleme alınmış bulunmaktadır. Bu eserin 965/1557 yılına kadar gelmesi, Loğmān'ın Chester Beatty koleksiyonundaki *Tatimma-i Ahvāl-i... Sultân Sulaymān Hân* adlı manzum Farsça telifinin ise 30 Mayıs 1559'da bastırılmış olan Şehzade Bayezid isyanı ile başlayarak *şehnāma tarzında* Kanunî'nin ölümüne kadarki olaylar üzerinde durmuş bulunması, bizde, bu iki eserin birbirinin devamı olabileceği intibahını uyandırmaktadır. Öyle

görünüyor ki birbirini tamamlayan bu iki eser, Loğmân'ın *şehnâme tarzında* beş cild halinde telif ettiğini söylediği, diğer dördünün adını bildirdiği halde sonuncusunun adını vermediği büyük eserin beşinci cildini teşkil etmektedirler.

Bu katalogta, işaret edildiği üzere, Loğmân'ın diğer bir eseri olan *Zubdat al-Tawârih*'in minyatürlü bir nüshası da tanıtılmaktadır. *Hunar-nâma*'da zikredilen *Tomâr-ı Nasab-nâma-i Hümayûn* adlı eser, bu *Zubdat al-Tawârih*'den başkası değildir. Zira *Zubdat al-Tawârih*'in baş tarafında belirtildiği üzere, bu eserin ilk adı *Nasab-nâma* şeklinde idi (bak. varak 4b). Loğmân'ın bu eserin minyatürlü diğer bir nüshası da İstanbul'da TIEM'nde bulunmaktadır (Nu. 1973). Her iki yazmada da ifade edildiği üzere, Âdem'den III. Murad'a kadar gelen bu eserin telifine Kanunî devrinde başlanmış, 991/1583 yılında tamamlanarak III. Murad'a takdim edilmiştir. Bu bakımdan Prof. V. Minorsky'nin F. Babinger'den naklen Loğmân'ın ayrıca *Mucmal al-Tûmâr* adlı Osmanlı sultanlarını konu olarak almış olan bir eserinden bahsetmesi doğru değildir. Chester Beatty nüshasında III. Murad için "merhum" denmesi, TIEM nüshasının mukaddemesinde ise onun yaşayan bir hükümdar olarak adının anılması, TIEM nüshasının eskiliğini göstermektedir. Kemal Çığ, müellifini meçhul kabul ettiği bu eserin, TIEM'nde bulunan diğer minyatürlü yazmalarla birlikte güzel bir tasvifini yapmıştır (bak. *Türk ve İslâm Eserleri Müzesindeki Minyatürlü Kitapların Kataloğu, Şarkiyat Mecmuası*, III (1959), s. 59. Bu vesile ile bu eserin TSMK'nde *Silsilanâma* adı ile kayıtlı iki nüshası daha bulunduğunu zikretmek yerinde olur (bak. III. Ahmet 3599; Emanet Hazinesi 1432).

HÜSEYİN G. YURDAYDIN